

A 15. SZÁMÚ HEVESI INSURGENS GYALOGZÁSZLÓALJ 1809-BEN.

Abból a véres küzdelemből, melyet 1809 nyarán vívott I. Ferenc hadserege a nagy Napoleonnal, a magyar nemzet is jelentékeny mértékben vette ki részét. Az állandó hadsereg magyar honosságú hadkötelesein kívül, a magyar nemesség is fegyvert ragadott s királya hívó szavára lángoló lelkesedéssel állt a vármegyék zászlói alá, hogy hazája határait megvédje. Nem minden megyének jutott osztályrészül az a szerencse, hogy vérével pecsételje meg a királyhoz való hűségét és hazaszeretetét. Azonban — amint ismeretes — nem rajtuk múltott, hanem a körülményeken, hogy ezt a nemes feladatot nem teljesíthették oly mértékben, mint ahogy azt a jó szándék és lelkesedés sugallta nekik. Heves vármegye is az utóbbiak között van; csak lovasosztagai ontották vérüket a győri csatában; a gyalogzászlóalj egyheti késéssel érkezett az ütközet színhelyének környékére.

Mégsem lesz talán érdektelen a zászlóalj sorsának ismeretése; eltekintve ugyanis attól, hogy a hevesi nemesek parancsnokának: Tibád István őrnagynak „*Parantsolat-könyv*“-éből a magyar katonaeényeknek gyönyörű virágait lehet csokorba kötni — e könyv beszédes dokumentum a magyar felkelő sereg annyiszor lekicsinyelt és félremagyarázott, a valóságban és végeredményében azonban *jelentős* szerepének igazolására; e könyv beható áttanulmányozása után immár nem lehet többé kétségünk aziránt, hogy I. Ferenc birodalmának 1809 szeptemberi válságos, nehéz napjaiban, a béke vagy háború kérdését eldöntő pillanatokban, a monarchia minden reménye, egyedüli mentsvára és ütőkártyája az addigra teljesen kiképzett utolsó nemesi felkelősereg volt.¹

Csak így magyarázható meg, hogy miért került sor a szeptemberi móri haditanács tárgyalásai folyamán olyan

¹ V. ö. *Woinovich Emil*: Ein Stück Weltgeschichte auf ungarischem Boden.

heves mérkőzésre, a nemesi sereg fegyverfogható voltát helyesen értékelő s így a háborút folytatni akaró király és az ú. n. békepárt között, mely utóbbi csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta az uralkodó harcvágyát leszerelni, attól való titkos félelmében, hogy a nagyszerűen kiképzett insurgensek esetleges diadalai a magyarság kezébe fogják játszani a monarchia sorsának intézését. Nem a véletlen műve tehát, hogy I. Ferenc szeptemberi szemléje a nemesi felkelő sereg felett, feltűnően egybeesik a drámai fordulatokkal teli móri haditanács tárgyalásainak idejével s a monarchia legválságosabb pillanataival... A hevesi zászlóalj parancsolatkönyve megerősít bennünket abban a hitünkben, hogy a magyar nemesség komolyan fogta fel hivatását és 900 esztendő tradícióihoz híven, teljes odaadással készült az akkori Európa leghatalmasabb urának, Napoleonnak harci babérait megtépní. Megtudjuk belőle, hogy a „Tábor“-okban komoly, intenzív munka folyik, a „compániák“ napestig „exerciroznak“, a tiszteknek „oskola“ tartatik, a fegyelem és harcokésztség magas fokot ér el.

Természetes azonban, hogy a háború fáradalmaihoz nem szokott nemesi sereg csak lassan-lassan, lépésről-lépésre jut el a tökéletesedés ama fokára, melynél a király és a nádor őszinte dicséretét vívhatja ki magának. Ilyen körülmények között, a kezdetben mutatkozó hiba vagy hiányosság nem bűn, minden legkisebb haladás pedig érdem és megbecsülést kérő teljesítményszámba megy. Épp ezért a nemesi sereg legnagyobb érdemét abban látom, hogy hiányos eszközökkel, aránylag rövid idő alatt, a legnehezebb körülmények között tudtak magukból fegyelmezett, harcra alkalmas sereget formálni s a monarchia egyik elitcsapatává alakulni.

A hevesi zászlóalj parancsolatkönyvének ismertetésével egyébként még egy célom van; így akarom közkinccsé tenni azt az értékes anyagot, mely most magánkézből, a Mártonffy-család tulajdonában van. Mély köszönettel adózom tehát e helyütt Mártonffy Lajos ny. alezredes úrnak, azért a lekövetelző szívességért, mellyel ezt a parancsolatkönyvet tanulmányozás céljából rendelkezésemre bocsátani szíves volt.

*

„Az ellenség hadai a mi birodalmunknak s kedves Magyarországunknak határaihoz is közelgetnek, becsapással fenyegetnek s a háború kiütött; azért... titeket Magyarok! ... az 1808-iki II. törvénytzzikkely értelmében... a fegyverfogásra serkentünk és a nemesi felkelést a most említett törvény következtében kihirdettjük“, így hangzott I. Ferenc királynak Altheimból, 1809 április 10-én kelt féléhívása, mely

az utolsó nemesi felkelés megszervezésére szólította fel a nemzetet.

József főherceg nádorispán április 14-én Budán kelt felhívásában erre a királyi parancsra hivatkozva serkenti a vármegyéket a felkelő sereg kiállítására, meghagyván, hogy az egyes zászlóaljok május 15-ére indulásra készen álljanak.

Heves vármegye április 26-án tartott közgyűlésén veszi tudomásul a felkelésre vonatkozó leiratot s kevéssel utóbb már értesíti a nádort, hogy 1133 gyalogos és 526 lovas a haza védelmére rendelkezésre áll.² A megye sietett tehát a királyi szónak eleget tenni. A haza veszélyben volt s ez szárnyat adott a nemes vállalatnak; vagy talán az 1808. évi diéta királyi megnyitó szavai ösztökélték a megye nemeseit gyors cselekvésre: „Magyarok! minden nemzetek és egész Európa szemei ti reátok figyelmeznek!... Én nem kevésbé dicsek szem azzal, hogy királyotok vagyok...“, vagy talán az országgyűlést befejező királyi záróbeszéd csengett még fülükbe: „Egyek voltunk, egyek vagyunk és egyek is maradunk mindaddig, míg a halál bennünket el nem választ...“

Május első felében már együtt is vannak a felkelők Eger, Feldebrő környékén.³ A gyalogzászlóalj 3 osztályból (divisio), azaz 6 századból (compania) áll, a következő tisztikarral az élén: zászlóaljparancsnok Tibád István őrnagy. — Századparancsnokok: Elek Pál, Kiss István, Majzik Imre, Mártonffy Antal, Orczy István és Péchy Imre. — Főhadnagyok (compániánként 1): Czövek Sándor, Fejér György, Földváry Sándor, Gaál Antal, Petes György és Végess József. — Alhadnagyok (compániánként 2): Eötvös Zsigmond, Jákó István, Mezey Sámuel, Mlinkó Mihály, Nánássy István, Öry József, Szabó Balázs, Szabó János, Szűts Sámuel, Vass Ferenc, Vécsey Károly és Végess Károly.

A fegyverbenállás ideje alatt a parancsnoki helyeken a következő változások történtek: A megalakulás időpontjától július hónap utolsó napjáig Tibád István őrnagy intézi a zászlóalj ügyeit; ettől kezdve nem hallunk róla hírt két hónapon keresztül; csak október elsején áll újra a zászlóalj élére, hogy többé ne is szakadjon el tőle a leszerelés napjáig. Távollete ideje alatt Kiss István (aug. 1—aug. 7), Orczy István (aug. 7—aug. 25) és Majzik Imre (aug. 25—szept. 30) kapitányok vezetik a zászlóaljat. Kiss István kapitány aug. 7-ével bizonytalan időre szabadságot kapott s kompániáját Czövek Sándor főhadnagy vette át; Orczy István kapitányt

² *Szederkényi Nándor*: Heves vármegye története. IV. köt. 339. old.

³ Teljes névsorukat *R. Kiss István* közli. (Az utolsó nemesi felkelés: II. 380. l.)

pedig aug. 25-én mint „egészen invalidus“-t, insurrekcióbeli kapitányi rangjának megtartása mellett, a király a felkelő seregből végleg elbocsátotta. Helyét a kompániánál, a szept. 15-én kelt Kerületi Parancs értelmében, Lodomersky Ferenc, a Jelachich Ferenc nevét viselő 62. gyalog(sor)ezred főhadnagya vette át, kapitányi rangban.

A hevesi gyalogzászlóalj május 13-án ad magáról először hírt hivatalos formában; ekkor jelenik meg ugyanis Tibád István őrnagy, zászlóaljparancsnok első „Rendelés“-e, mely szerint a kapitányok (századparancsnokok) „az összevegyült legényeknek számát Tekintetes Consiliarius Almásy József viceispány Úrnak“ sürgősen jelenteni tartoznak.⁴

Május 15-én már azirányban intézkedik Tibád, hogy a kapitányok a kompániák altisztjeit minél előbb nevezzék ki, de csak „jó erkölcsű, józan, szorgalmatos és alkalmas subjectumokat válasszanak strázsamestereknek, káplároknak és szabadosoknak“.⁵

A zászlóalj állomáshelye ezidőben Feldebrő volt, itt is eszközöltetett az „assentatio“, melyet május hó 20-án a Brigadéros Generalis előtt lefolyt „mustra“ követett; ez alkalommal „esküvés“-t is kellett tenniök, melyhez a május 18-i parancs szerint „a vitézeket előre el kell készíteni és a szükségés tempót, melly ugyan nem sokbúl áll, megmutatni“. — A mustra alkalmával a Brigadéros teljes megelégedését nyilvánította, mire Tibád is siet elismerését közölni tisztjeivel: „azon jó rendtartást a Kapitány és több Fő Tiszt Uraknak egyedül köszönhetém és reménylen, hogy ennek utána mindenekben egész készségeket és igyekezeteket a közjönak előmozdításátul és rendeléseknek minden pontyaiban való tökéletes tellyesítésétül meg vonni nem fogják“.⁶

Ugyanezen a napon az egyes kompániák „statio“-jának (állomáshely) megváltoztatását is elrendelte. Eszerint Kiss kapitány Felsőtárkányban, Majzik kapitány Bátorban, Elek és Orezy kapitányok Felnémetin, Mártonffy és Péchy kapitányok Egerben szállásolják el kompániáikat. A május 24-i Batt. Par. még hozzáfűzi, hogy „mostani begvartélyozásunk tsak ideig óráig tartandó“, miért is hangsúlyozza, hogy „a statiókban, ahol valamely fogyatkozás elő fogja adni magát, a helység előjáróival és Uraság Tisztyei egyetértésével, amennyire lehet ki kell pótolni“. Május 25-én már kihirdet-

⁴ *A 15. számú hevesi könnyű gyalog Battalion Parantsolat-könyve: Battalion Parantsolat május 13. (Ezentúl e hely idézését „Batt. Par.“ jelzéssel röviditem.)*

⁵ *Batt. Par. Feldebrő, máj. 15.*

⁶ *Batt. Par. Feldebrő, máj. 20.*

teti „az Districtualis Generális Gróff Hadik“-⁷nak rendelkezését, mely szerint „az egész Hevesi Battaliónnak Egerben kell magát concentrálni“, tehát „Minden Kompániák holnap azaz 26-a May Egerbe bé rukkollyanak“. A következő nap már az egész zászlóalj tisztikarát az „Érsek Eö Exellentiaja“ és gr. „Hadik“ előtt látjuk tisztelegni, hogy „néhány szükséges állapotokról egymás közt tanátskozhassanak“.⁸ Ezt az udvariassági aktust a búcsúzáskor megismétlik, de természetesen gr. Hadik helyett — aki velük megy — Almásy consiliarius viceispánnál tisztelegnek.⁹

Egri tartózkodásuk idejét nagyrészt a fegyverzet (puska, munició, patron, tűzkova, puskaszíj, patrontáska és patrontáskaszíj, bajonetszíj stb.) és a ruházat (süveg vagy csákó, nyakravaló, nadrág, nadrágszíj, topánka és topánkatisztítókefe, köpeny stb.) felvételére, sorcédulák és kiálló számok táblájának elkészítésére, számadások benyújtására, a kompániák létszámkiegyenlítésére, beosztására stb. fordítják.¹⁰ Ez utóbbira nézve Tibád elrendeli, hogy „a Compániák négy szakaszokra, vagy káplárságokra osztattassanak fel, ezekhez a legjobb káplárok választattassanak és pediglen úgy valaminth a Compániák jobbról vagy balról rangérozattanak, a többi káplárok pediglen szabadossokkal együtt négy részre osztván, hozzájuk segítségül adassanak“. — Meghagyja továbbá, hogy „minden szakasz Commendans, vagy annak jelen nem létében, az utánna következő tartozik a Vitézkrül felelni, azokra jó vigyázással lenni, erköltseiket és hajlandóságaikat kitanulni, hogy így minden alkalmatosságokban az ollyatén emberekre szemessen vigyázhassanak“.¹¹

Június 2-án adja ki gr. Hadik „Kerületbéli Parantsolat“-át, mely június 4-re teszi a kerületébe tartozó Felkelő Sereg indulásának első napját, Győr irányában. A hevesi zászlóalj indulási napja június 7.¹² Egyelőre jún. 10-ig határozza meg a parancs a zászlóalj számára az egyes elérendő „statio“-kat. Eszerint 9-én Főton és Mogyoródon, 10-én pedig Óbudán kell lenniök. A kerületi generális főhadiszállása jún.

⁷ Gróf Hadik András altábornagy.

⁸ Batt. Par. máj. 27.

⁹ Batt. Par. jún. 6.

¹⁰ Csak fehéreneműt nem kapnak. „Mivel a vármegye a legénység részére fejérruhát az időnek rövidege miatt is nem adhat, készpénzben akarja kifizetni, arra való nézve Kapitány Urak Compániáiknak effectivus statussát strázsa mestereken alul senkit ki nem vévén magokkal hozzák el, hogy még ma a Vármegye Házánál kivehessen“ — mondja Tibád jún. 6-án kiadott Batt. Par.-ában.

¹¹ Batt. Par. jún. 4.

¹² A távolabb fekvő zászlóaljak tehát már korábban, jún. 4-én útra keltek.

4-én Kápolna, 5-én Gyöngyös, 6-án Hatvan, 7-én Aszód, 8-án pihenőnap, 9-én Kerepes, 10-én pedig Óbuda. Szigorúan meghagyja, hogy „útközben az osztályparancsnokok seregeiket a szükséges rendtartásra oktassák, minden rendetlenségeknek eleit vegyék, s annyira, amennyire a környül állások megengedik, a seregeket felkészítsék s azt előttök láthatóvá tegyék, minő becsületekre fog az válni, ha a többi kerületekhez leendő bé rúkkolásokkor nádor ispány eö császári királyi Herczegsége előtt a Mars közben való szép magok viseletekkel fogok dicsekedhetni“.¹³ Tibád azzal toldja meg a kerületi generális parancsolatát, hogy „ha valahol keresztül megyünk, nem ordításokkal vagy kurjongatásokkal hanem tsendes magunk viselete mellett a legszebb rendel tegyük meg a keresztül való menetelt. Az úton a legkeményebb büntetés alatt valakitül valamit erőszakosan elragadni vagy ellopni (melynél alacsonyabb otsmányabb és gyalázatosabb tselekedet nem lehet) a vitézek közül senki ne merésszeljen; különben ha valaki, amit nem reménylek, ezen parantsolat ellen viteni találna, ha az egész utat vason teszi, helybe jövetelünk utánn pediglen hadi törvényeink által nekünk nyujtott eszközökhöz nyulni kinteleniteíni fogunk, kiki magának tulajdonítsa“.¹⁴

Hogy mekkora volt Heves vármegye szeretete és áldozatrakész lelkesedése a felkelő sereg iránt, az abban az elhatározásban nyilatkozott meg, hogy „a vitézeknek könnyebbségére való nézve forspontra fogja a Battalions egész Bagiligt vitetni“.¹⁵

A kerületi parancsnokság intézkedéseinek megfelelően, a Hevesi Battalions 9-én már csakugyan Főton van.¹⁶ Itt kapja a Sz. Ivány felé történő továbbmasírozásnak utiprogrammját, mely szerint jún. 11-én Buda, 12-én Bia, 13-án Bicske, 14-én Bánhida, 15-én Igmánd és 16-án Sz. Ivány községeket kell elérnie. Tibád azonnal értesíti erről kompániáit s egyúttal ismételten hang-ú'yozza a csendesség és a legszorosabb rend megtartását marsközben. Az eddig megtett úton, úgy látszik, kilengésekkel találkozott. „A jó viseletet, tisztaságot, józan életet különösen ajánlom, annyival is inkább, hogy nem kevés illetődéssel tapasztalnom kellett, ezen hátra tett marsban némelly vitézeknek rendetlen és botránkozató

¹³ Kerületbéli Parantsolat az Hevesi 15-ik Battalionshoz; Eger. jún. 2.

¹⁴ Batt. Par. Eger, jún. 4.

¹⁵ Batt. Par. jún. 6.

¹⁶ Tibád jún. 9-én este 8 órakor kiadott Batt. Par.-át Főtről keltezi.

magok viseletét“.¹⁷ Még jún. 13-án kiadott és Bicskéről keltezett parancsában is kénytelen aziránt intézkedni Tibád, hogy „a vitézek fegyvereiket (mely által igen sok károkat tesznek benne) szekerekre a Mars közbe ne hányják, hanem kiki aztat magával vigye, melly által hozzászokván nagy könnyedséget annak viselésében fognak tapasztalni“. A Battalion tehát még a fele úton van Buda és Győr között, mikor Győr előtt jún. 14-én már megtörtént a döntés. A Dunántúli Felkelő nemesség (kb. 8000 ember) által visszavonulásában támogatott János főherceg serege, a nyugati határ mentén nem tudott oly gyorsan Jenő olaszországi alkirály francia seregétől elszakadni, hogy a döntő mérkőzést elkerülve, a Károly főherceg alatt küzdő főszereggel idejében egyesülhetett volna. Hiába kísérli meg a Dunántúli nemesség, Marcaltó és Karakó táján a franciák előnyomulását megakadályozni vagy legalább is lassítani, a kísérlet nem sikerült. Így hát János főherceg vezérkari főnöke, Nugent tábornok, kénytelen Győr előtt a döntésre hivatott csatát elfogadni. Heves vármegye részéről csak a lovas insurrectió vesz részt ebben az ütközetben és 2 káplárt, 1 közvitét és 20 lovat veszít.¹⁹ A csata a franciák győzelmével végződik, Jenő alkirály egyesül Napoleonnal és Wagramnál (júl. 5. és 6-án) döntő csapást mér a monarchia hadseregére. Ferenc király kénytelen fegyverszünetet kérni, amit október hó 14-én a lealázó bécsi béke követett. A fegyverszünet utáni időt azonban Ferenc király nem töltötte tétlenül. Bár sor-katonaságát nagyon megtépázták a franciák, még két tényező volt, amit nem játszott ki Napoleon ellen ütőkártyául; egyik a külföld támogatása (porosz vagy orosz segítség) Napoleon erőszakosságai ellenében, a másik a magyar nemesi felkelő sereg tökéletes kiképzése s így egy új, még érintetlen hadsereg harcbevételése.

A külföldi segítségről csakhamar le kellett mondania; ezirányú tárgyalásai nem sikerültek, sőt azzal a veszedelemmel fenyegettek, hogy a mindenről jól informált Napoleon még súlyosabb feltételeket szab a vonakodó uralkodónak.

A nemesi felkelőssereg azonban napról-napra nyert jelentőségében. A tervszerű vezetés, az ügyesen és rendszeresen folytatott kiképzés, az állandó gyakorlás és a szigorú fegyelem, derék hadsereget teremtett, azokból a lenézett és kigúnyolt insurgensekből, akik közül egyesek Győr felé vonultukban még Budán is „szennyes ingbe, mezítláb vagy

¹⁷ Kerületbéli Parantsolat. — Pest, jún. 9-én.

¹⁸ Batt. Par. Fót, jún. 9, estvéli 8 óra.

¹⁹ *Szederkényi N.*: Heves vm. tört. IV. k. 339. l.

gatyában“ vonultak végig az utcákon.²⁰ Magyar fajtánk legjellemzőbb vonása a példaképül, utánzásul szolgáló katonaezred, ezúttal is olyan teljesítményekre volt képes, ami bámulatba ejtette még a legelfogultabb insurgens-gyűlölőket is; és mennyi örömet, határtalan boldogságot szerzett a vezetőknek! A szeptembervégi nagy hadgyakorlatok alkalmával elhangzott rendkívüli megleghangú elismerés és dicsérő sorok tanuskodnak arról, mit érzett a kiváló teljesítmények és nagy haladás hatása alatt a király, a nádor, a kerületi generális és a brigadéros.²¹

A munkából egyaránt kiveszi részét a tisztikar és a legénység. A tisztek hetenként háromszor „Szolgálat és Gyakorlás Oskolába“ járnak, ahol előadók és kiképzők gyanánt a Davidovich serezed²² tisztjeit találjuk. A legénység délelőtt-délután gyakorlatozik, célbalő, elméleti oktatást nyer a fegyvertöltés, irányzás, találati pontosság, lovasság elleni védekezés és más fontos katonai ismeretekből; a hadi törvényeket állandóan olvassák és magyarázzák nekik. Fegyverét, ruháját rendben tartja. Jellemző, hogy a csapatok a reggeli gyakorlatokhoz még korábban is kivonulnak, mint azt a Táborrend megszabja, úgy, hogy Brigada parancsolattal kell ezt, a pihenés rovására menő ügvbuzgóságot megszüntetni. Lehet-e ezekután csodálkozni, hogy a móri főhadiszálláson tartózkodó és az insurgensek lelkesedését és katonai előhaladását látó királyt csak nagynehezen tudja az ügynevezett békepárt a béke megkötésére rábírní.²³

Ebben a célszerű hadiiskolában találjuk a mi Hevesi Battalionunkat is a vesztett győri esata utáni időben. Július 21-én Keméndről keltezi Tibád az ő zászlóaljparancsát. 22-én pedig már a komáromi táborban találjuk őket.²⁴ Hogy a győri esatát követő zűrzavarban a legénység fejét ne veszítse, még Kéménden elrendeli a zászlóaljparancsnok, hogy a legénységnek „a Hadi törvények, főképpen a legszükségesebbek felolvastassanak, hogy tudhassák az hitszegők és lázítók, melly büntetés rossz tetteket követi“.

Június 27-én új Brigadérost kap a Battalion, amennyiben Szentés József ezredes-főhadnagyot²⁵ nevezik ki a

²⁰ Batt. Par. Bicske, jún. 13.

²¹ Ófelsége és a nádor dicsérő sorai: Brig. Par. Komárom, szept. 29. — Hadik elismerése: Ker. Par. Komárom, szept. 30. — Bárá Splényi brigadéros hálakifejezése: Brig. Par. Szónyi tábor, okt. 6. — A hevesi zászlóalj parancsnokának áradozó hangú köszönete: Batt. Par. Szónyi tábor, okt. 2. és okt. 6.

²² 34. gyalogezred.

²³ *Voinovich Emil*: i. m.

²⁴ *Kiss István*: i. m. II. köt. 380. l.

²⁵ Alezredes.

Brigád élére. Megkapók azok a meleg, baráti szavak, melyekkel az új parancsnok alárendeltjeit erről értesíti s jóleső érzést vált ki belőlünk az az izzó hazaszeretettől áthatott hang, mellyel a magyar Haza és a Felsőleges Király iránti hűségre és önfeláldozásra hívja fel a Brigádjába tartozó Battalionok vitézeit: „Vagyon szerentsém az én kedves Nemes társaim atyámfiaának és jó Barátimnak, tudniillik: Hevesi, Borsodi, Gömöri és Zempléni könnyű Gyalogosoknak Brigadérossává lenni. Hiszem és remélem, hogy az én Nemes Társaimat az Édes Magyar Hazánk, Felsőleges királyunk szeretete és hűsége, valamint engem, úgy lelkesít. Azért is tudom csak nem bizonynyal, hogy az Brigad Parancsolatimat, mint egy próbált Ezredes Főtisztnek, és mind amelyek az Édes Magyar Haza és Felsőleges igen Jó királyunknak javára fundáltattnak önként és készen fogják bételyessíteni. Hosszas hadi szolgálattal tett tapasztalásom abban meggyőzött, hogy a katonaság engedelmesség nélkül, szoros²⁶ bátor szív és tisztaság nélkül tellyességgel harmadnapig sem állhat fel. Azért is a Battalionoknak különösen és kivált képpen ajánlom és parantsolom az fölyebb való eránt való engedelmességet, amit az káplár parantsol, azt parantsolja az már tsak nem félig elborított Édes haza, jó királyunk fejében, s úgy minden fel felé. Azért azt készen és önként tartozunk életünk elvesztésével is be tellyessíteni, az jó és böltsen kiszabott rendtartást meg mindeneket, az a fű szerszáma a Dolognak. Azért is azokat a tzikkellyeket tartozunk megtartani. Mert egyébbképp minden fenékkal fel fordul és a helet, hogy előre mennénk, hátrálunk. Mindent meg akadályoztatunk és így a legjobb rendelést is, okos és bölts elöl járóink haszontalanná és tsúfá lesz. A bátorság az a Természetnek a legszebb és legnagyobb ajándéka, az a tsalhatatlan szinezete a magyar Férfinak, még a magyar Asszony is aval különbözteti magát, hát mi hogyne különböztettünk magunkat vitéz társaim, akiket a mi kedves Atyáink, Testvérjeink és Atyáink fiai, jó Barátink azért még hittel is ki választottak, ide küldöttek, hogy ami kedves édes veszedelemben lévő Magyar Hazánkat, szerelemre méltó kegyes királyunkat, Annak vitéz és bennünket szeretőket s familliját vitéz bátorságunkkal megmentjük. Nem pedig azért, hogy a mi kedves Magyar Atyánkfiat ki prédáljuk, ki raboljuk, elöl járóinkra támadjunk a rendetlenségben elmerülvén meg füljunk és nemzetünk Össi dütsőségét nem magasztaljuk, hanem azt meg fertőztessük. Kérem azért is Batalions Feő Tiszt Urakat, emlékeztessék elöl valóit tsupán

²⁶ A következő szó olvashatatlan.

erre, hogy ne szünjenek meg magyaroknak lenni. Úgy a magyarok Istene segedelemmel léssen és el nem hadja őket.“

Szentes brigadérosra vár tehát a feladat, hogy ezekben a válságos napokban a gondjaira bízott zászlóaljokat együttartsa, a rendet, fegyelmet megszilárdítsa és e mellett, amennyire az idő és a körülmények megengedik, megfelelően ki is képezze a csapatokat.

Ezekben a napokban ugyanis sok tennivaló várt a brigadérosra. Erre mutat a már június 21-én kelt Főkvártélyi Parantsolat, amely meghagyja, hogy „az Exercírozásban vagyis Gyakorlásban a Tisztekre név szerint felvigyáztasson“, továbbá a „Commendánsoknak kötelességében áll arra felvigyázni, hogy az absens Tisztek, Altisztek és Köz-Vitézek, akik híradás és szabadság nélkül a Trupjaiktól eltávoztak, annak rendje szerint szoros vizsgálás alá vegyék“. Ugyancsak Főkvártélyi rendelet hozza június 25-éről a nádor azon rendeletét, hogy „mihelyest bé érkeznek azon seregek (t. i. amelyek a győri csatában szétszórattak), törvényesen kérdeztessenek meg, hogy az ellenség előtt való magok viseléről számot adjanak, mert a magyar Nemesi Betsületnek, hívségnek kötelességei, melyek mindég a Magyar Nemességnek olly szent és tündöklő bizonyossággal tételeit erősítették, nem engedik el üzni azt, mely által az egész nemzet gyaláztathatik“. Evégett elrendeltetik, hogy még 26-án „azoknak, kik el távoztak az ellenség előtt, az meg vizsgálások és itil-tetések elő vétessen“. A bizottság elnöke báró Luszenszky generális, tagjai: gróf Almássy ezredes-főhadnagy, Főstrázsamester²⁷ Borhowszky és Veszprémbéli kapitány (itt a név hiányzik) egy strázsa mestere“. — Ügyész Gavenda ezredes-főhadnagy.

Mindez a mellett bizonyít, hogy meglehetősen gyenge lábbon állt ezekben a napokban a fegyelem. Voltak olyan fej nélkül visszaroohanó csapatok, melyeknek egyes részeit Pest környékén kellett összegyűjteni és a Táborba visszahozatni. A június 26-ról kelt napiparancs meghagyja, hogy „azon minden fegyveres Emberek, kik Pestről és annak tájékarul felhozattának“ illető csapattesteiknek átadassanak. Úgy látszik, hogy még fegyvereik is elkallódtak, ezt igazolják az alábbi sorok: „A fegyverek, mellyek elvették Pesten egy részétül a Népnak, azok az illető Regementeknek, Battalionoknak Laistrom jegyzés mellett által adattassanak; az Regementek és Battalionok tudni fogják mellyik Embernek és milyen Személynek kelleit fegyvert adni, akik pedig hibásak az el távozás miat, azok törvényes vizsgálás alá tétesse-

²⁷ Örnagy.

nek; mely Regementnek vagy Battaliónnak nintsen törvényes ügyészsze az leg közelebbi Regementnél lévő Auditor egyetértésével a vizgálást folytassa.“

Ezek a rendelkezések tulajdonképen csak a győri csatában résztvett dunántúli csapatokra vonatkozhattak. A hevesi gyalogzászlóalj, amint már egyízben említettem, az ütközet napján Bicske—Bánhida között még csak felvonulóban volt. A hevesiek közül csak a 4. számú lovas század felkelői vették ki részüket a franciákkal való mérkőzésből, mert ezek a báró Luzsinszky generális lovas brigádjába tartozván, közvetlenül az ütközet előtti napokban értek a küzdelem színhelyére és 3 embert és 20 lovat is veszítettek. De mindenesetre a visszaözönlés demoralizáló hatással volt a Győr—Komárom közt összeseregülő csapatokra s ezért volt fontos, hogy kellő eréllyel és szigorú fegyelemtartással megakadályozzanak minden rendbontást.

Ezt a nehéz feladatot kellett Szentes brigadérosnak megoldani s úgy látszik eredményesen megfelelt a beléje vetett bizalomnak; erről tanuskodik a hevesi zászlóaljparancsnok július 17-i parancsolata, mely szerint „Eő Felsége, a mi kegyelmes királyunk, kedves testvére Nádor Ispán és Jó Vezéreink által a minapi megszemlélése alkalmatosságával teljes meg elégedésit a vitézeknek tuttára adattya és reménli, hogy minden előforduló alkalmatoságokban magokat vitézi tetteik által meg fogják különböztetni“. — Eme nagy siker elérésében nem csekély szerepe lehetett Szentes brigadérosnak!

Július 14-én a Győr körülzárására rendelt csapatok közé a hevesi Battalión is kirendelik²⁸ s így kerül a zászlóalj új parancsnok: Andrásy brigadéros²⁹ generális vezetése alá és új állomáshelyre is. Hogy mi volt ez alkalommal a zászlóalj speciális feladata, arról a rendelkezésünkre álló Battalión és Brigada Parancsolatok alapján nem tudunk egészen tiszta képet alkotni. Valószínű, hogy miután Andrásy tábornok védte Győr körülzárásakor a Vág vonalát, a hevesi gyalogzászlóalj is ezért került Motsonok környékére; mikor azután megkötöttett Napoleonnal a fegyverszünet, Komáromba tértek vissza.³⁰

Július 17-én tehát Motsonokon van a Battalión nagyobb része: Elek, Orczy, Péchy és Mártonffy compániái; a másik két compánia: Kiss és Majzik-é Királyin szállásolja be magát. Andrásy, az új brigadéros, szigorú intézkedéseket

²⁸ R. Kiss I.: I. m. II. köt. 380. l.

²⁹ Báró Andrásy János tábornok.

³⁰ R. Kiss I.: I. m. 247. és 249. l.

léptet életbe a felkelők általános magatartása és kiképzése ügyében; így keményen tilt „minden néven nevezendő Excessusokat, ide értvén fő képen a lövöldözést, melyből a legnagyobb szerencsétlenség és rendetlenség következhet. Úgy az pajtákban, udvarokban és utzákon való dohányzást, valamint minden egyéb lármákat is“. — „Parancsoltatik a vitézeknek, hogy mindeneket jó rendbe szegyenek, ki tisztogasanak. Fegyvereikben az kompaniáknál már ki osztogatott ólommal beborított kovákat készítsenek, hogy a szerint az első Parantsolatra a legg nagyobb tisztaságban ki rukkanassunk; különösen ajánlja aztat is említet Generális Úr, hogy a Fő és All-Tisztek a vitézeknek fegyverekben való gyakorlására és tanítására, minden figyelmeteségeket, szóval mindegyekre, amit egy fegyvert viselőnek szükséges tudni, oktassák.“

Július 24-én már ismét úton van a zászlóalj. A váratlanul bekövetkezett fegyverszünet feleslegessé teszi, hogy Győr körül tartózkodjanak. A főhadiszálláson úgy gondolják, hogy a kiképzésre sokkal alkalmasabb terület Komárom vidéke, s minthogy a fegyverszünet még nem jelentette a béke megkötését is, célszerűnek látszott az insurgensek alapos katonai oktatása és előkészítése. Az insurrectio különben is félévre ajánlatott meg s a hadvezetőség ezt az időt siet kihasználni arra, hogy ha netalán ismét fegyverhez kell nyúlni, legyen a monarchiának egy elég tekintélyes számú, alaposan kiképzett serege, melynek értékét csak növeli az a körülmény, hogy a hazaszeretet fűti és őseink harci erőnei állnak előtte buzdító például.

Így kerül a zászlóalj július 25-én Taroskedre (így!),³¹ 26-án Imöldre s egy napi megszakítással, „mely a legénységnek pihenésére, úgy nemkülönb minden néven nevezendő holmijoknak rendben szedésére és ki tisztítására szokot rendeltetni, ehez értetődik alsó ruhájoknak is ki mosása“, 28-án Komárom alá. Kiss kapitány divisiója, úgy látszik, útközben ismételten külön szállásoltatott el, mert a július 27-i Battalion Parancs szerint úgy kell elindulását intéznie, hogy „Aba mellett a vizen való által menetelnél a Battalion magát egyesíthesse“.

Alig pihenik ki magukat a csapatok, augusztus 1-én máris újabb indítóparancs érkezik számukra: „Főlséges Fejedelmünknek hozzánk érkezet kegyelmes rendeléséből holnap reggeli 4 órakor, minden Insurrectionalis Battalionok Dunántúl Újj Szőny alá fognak által masirozni és ottan bé Táboroztatni“.

Augusztus 2-án tehát már a szőnyi táborban van az

³¹ Mai elnevezése: Tardoskedd.

egész Szentes-dandár; erre mutat Hadik generális kerületi kormány-parancsolata, amely e napra már pihenőt rendel el, hogy „a sátorok meg tartván az elegendő Distantiát el készítessenek“.³² Ugyanekkor elrendeli azt is, hogy „minden rendetlenségek és Excessusok a Fő Hadi Szálláson vagy kívül, a jószágok elprédálása és pusztítása, kerítés szőlők el lobdozása által történhető károk törvény büntetés alatt tilalmaztatnak“.

A szőnyi táborban való tartózkodás több mint 2 hónapig (aug. 2.—okt. 9.) tart és beszédes bizonyossága annak, hogy a magyar embernek vele született katonatulajdonságai folytán, mint lehet egy sietve összehozott, kezdetben kihágásokra hajló, fegyelmet tartani nem akaró, eleinte ruhával és fegyverzettel is hiányosan ellátott seregből, rendszeres kiképzés mellett olyan csapatokat szervezni, melyre büszkeséggel tekintett királya, nádora és sorsának jobbra fordulását várta Magyarország és a porigalázott monarchia . . .

A szőnyi tartózkodás idejére eső parancsokat átlapozva, jóleső örömmel állapíthatjuk meg, hogy a magyar katona erőnyeit tekintve, 1000 esztendő sem hozott változást. Hazaszeretete, melyet a nemesi büszkeségre való hivatkozása csak még jobban kidomborít, óriási teljesítmények elvégzésére és nélkülözés, fáradság eltűrésére képesíti. Fegyelmezettsége, katonás fellépése előljáróiban tiszteletet és megbecsülést vált ki. A tábori élet szépségei gyönyörködtetik, nehézségei, kellemetlenségei zúgolódásra sohasem készítetik. Érzi, tudja, hogy az egész nemzet szeme rajta függ, hisz a nemzet áldozatkészsége teremtette meg s tartja fenn ezt a parancsnokaiban és vezényleti nyelvében ízig-vérig magyar hadsereget.

Derekas teljesítményeiért nem is marad el a legfelsőbb Hadúr köszönete. Szeptember 28-áról keltezve a következő sorokat küldi a király Splényi³³ brigadérosnak: „A mai exercirozásoknál az Insurrectio béli Gyalogságnak tellyes megelégedésemmel meg bizonyosodtam azon nagy előmenetelekrül, mellyet ezen seregek ily kevés idő alatt tettek, melyre nézve el nem mulaszthatom, hogy a Generálisoknak, különösen az Ezredes és Fő Tiszteknek, úgy az egész Vitézségnek, az én tökéletes megelégedésemet ki ne nyilatkoztatmám“. Ugyanígy fejezi ki köszönetét a nádorispán is, aki különösen „szorgalmatos igyekezetüket és engedelmességüket“ hangsúlyozza.

Maga Hadik kerületi parancsnok is tőle szokatlan melegséggel mond a nagy eredményekért és sikerekért köszönetet, úgy a tiszteknek, mint a vitézségnek. „Az Ezredes és Fő-Tiszt

³² Ker. kormánypar. aug. 2.

³³ Báró Splényi Ignác tábornok.

Urak legyenek bizonyosak arról, hogy soha el nem fogom felejteni, mennyi részt vettek seregeinknek ily hirtelen való tökéletesítésében és hogy minden alkalmatosságban fejenkint mindnyájóknak az én érzékeny köszönetemnek jeleit adni egész örömel kész leszek. — A vitészetet a strázsamesteren alól tegyék bizonyossá az én tellyes meglepődésemről és köszönetemről, mellyet ők az ő állandóul mutatott jó akaratyok meg nem tsonkúlt igyekezetek által egész jussal meg érdemlenek.“

Október 8-án már lázasan készülődik a zászlóalj tovább indulásra. „Minden órában várhattuk el masírozásunkat“ — mondja a zászlóaljparancs, „azért is szükséges, hogy kompania kommandans urak olly rendben és karban tartsanak mindeneket, hogy mihelyst az el masírozásra a Parantsolat megérkezik, minden hátra maradás nélkül el indulhassanak.“³⁴

Október 11-én azután már Szenden találjuk őket. Közel 3 hetet tölt itt a zászlóalj, a gyakorlásra legalkalmatlanabb időben. A „nagy sarak“ miatt a foglalkozás abból áll, hogy „a szolgálat és gyakorlás Regulamentumából a legg szükségesebb cikelyek felolvastassanak, hogy így amit ekkoráig tanultak, annál inkább eleven emlékezetükben maradjasson“. Nehogy pedig a foglalkozás hiánya kihágásokra adjon alkalmat, a parancsnok nem tudja elegendőképen ajánlani „a jó viseletet, józan és jámbor életet, hogy felyebb valóink előtt edig szerzet Betsületünket nem tsak fent tarthassuk hanem aztat ditséretes jó viseletünk által öregbithessük“.³⁵

Október 17-én már minden jel arra vall, hogy „az felkelő Sereg hazabocsájtása tervbe vétetett“. Splényi brigadéros közlése szerint a reguláris katonák „már elmaséroztak Étérül“. Ami pedig a tiszték és legénység szabadságkérését illeti, „mindazokra tsak azt felelhetem, hogy én kérdezvén a felöl a Fő Hertzegségét Nádor Ispány Palatinus Urunkat oly választ nyertem, hogy kiki várakozásban légyen, mivel rövid idő alatt haza fognak bocsájtatni...“³⁶

Ez a biztatás nem vált ugyan hamarosan valóra, mert még 2 hónap is beletelt, mire haza jutottak. Ismeretes az a konfliktus, ami a király és a nádor között emiatt bekövetkezett. Öfelsége álláspontja győzött s csak december havában indultak el a csapatok haza vármegyéikbe.

Október végén Szendrő is tovább indul a zászlóalj. 30-án Móron, 31-én Magyar Almáson és Zsámolyon szállásoltatnak be, de már nov. 7-én Váál községben találjuk őket. A zászló-

³⁴ Batt. Par. Szónyi Tábor, okt. 8.

³⁵ Batt. Par. Szend, okt. 11.

³⁶ Batt. Par. Szend, okt. 7.

alj ismét két részletben kerül elhelyezésre. Kiss divíziója Szent Péteren, a többi 4 kompánia Váálon állomásozik. Ez utóbbi helyen székel a Brigada Commandó is, miért is nagy gondot okoz Tibád zászlóaljparancsnoknak, hogy a legénység kifogástalan magaviseletet tanúsítson. Az utolsó hónapokban kiadott parancsok különben is a felkelő sereg szellemének és fegyelmezettségének bizonyos fokú meglazulásáról tesznek bizonyosságot. Mintha a közeli hazajutás gondolata könnyelműségekre és engedetlenségekre csábítaná őket. Szolgálatba lépve nem eléggé tisztá a ruhájuk, az utcákon is rendetlenül jelennek meg, „amint sokakat keletet látni *mezétláb, gatyában* senki se mutassa magát, hanem mindenkor annak rengye szerint felöltözve“, követeli Tibád;³⁷ gazdáikkal a falubeli uraság erdeibe járnak is ott a legszebb fiatal fákat engedély nélkül kivágják stb.³⁸ Már Magyar-Almásón is olyan nagy fokú kihágásokat követtek el, hogy számosan „gonosz tetteikért, a kárnak vissza térítése mellett is, egész hazáig vason tartatnak és úgy masérozni fognak...“³⁹

Még a „Sub Alternus Tiszt Urak“ is elhanyagolják kötelességeiket, „hivataljaiknak a kompaniaknál annak rendje szerint meg nem felelnek; a parantsolat kiadásoknál ritkán vagy épen meg sem jelennek és így, semmiféle parantsolatokat és rendelkezéseket nem is tudhatnak“.⁴⁰

A szolgálatnak ez a lazább felfogása, a kihágások gyakoribb volta, szerintem, a közeli szabadulás gondolatának tudható be.

December 7-én végre hazafelé indul a zászlóalj. Tibád minden gondolata, hogy nemes katonához méltó viselkedést tanúsítsanak útközben a kompaniák vitézei. „Kiki úgy viselje magát valamint egy derék Nemesi erkölcsből fel ékesítet Vitézst illet, hogy így nem tsak innen minden betsülettel el indulhassunk, hanem az egész utunkban is eddig nyert betsületünket, minden legkiseb meg förtösztetés nélkül honnyainkban magunkkal el-vihessük; meg vallom igen sajnálnám, ha a minapában már ki adot Parantsolat szerént a rosz maga viselőket egész hazáig vason vitetni kintelenítetném“.⁴¹

Első állomásuk úgy látszik Török-Bálint,⁴² hogy azután innen merre vették útjukat, milyen falukat érintettek útköz-

³⁷ Batt. Par. Szend, nov. 8.

³⁸ Batt. Par. Szend, nov. 11.

³⁹ Batt. Par. Szend, nov. 22.

⁴⁰ Batt. Par. Szend, nov. 22.

⁴¹ Batt. Par. Szend, dec. 6.

⁴² Batt. Par. Szend, dec. 6. A Battalion az elindulásra a temp-lom alatt össze álitatik; a kapitány Kiss Úr divíziója Szent Péter-ről egyenesen masirozik *Török Bálintra*.

ben, arra a parancskönyv nem ad többé felvilágosítást. Tíz napig tartó menet után december 16-án érkezik a zászlóalj Egerbe.⁴³ Felosztatásukra azonban csak a következő év január hónapjában kerül a sor. Nem volt könnyű dolog addig is a hazavágyó, féllábukkal már otthon járó inzurgenseket rendben tartani. Erre mutat Tibád 1810 január 8-án kelt parancsa, melyben keserűen fakad ki, hogy „szégyen szemmel majd minden nap látnom kell, hogy némellyek a Vitézek közül nem Nemes katonához illő módon, hanem egy magárul egészen el felejtkezett, gyáva, tunya és pranda ember módgyára minden testi öltözetekben mutogattyák magokat, sőt kenetlen topánkában, beretvátlan és meztelen nyakkal jelennek meg.”⁴⁴

A zászlóaljat megérkezése után nem Egerben, hanem a környékbeli falvakban szállásolták el. Egerben csak a zászlóalj-törzs tartózkodott. A legénység legnagyobb része szabadságra ment, azzal a meghagyással, hogy legkésőbb január 15-éig kompániájához újra bevonuljon. Erre az intézkedésre azért volt szükség, mert a revisió idejére minden vitéznek századánál kellett lennie, hogy „mindeneket jó karban és a legnagyobb tisztaságban helyeztessenek.”⁴⁵ Ugy látszik, sokan lehettek, akik a kiadott parancs ellenére 15-e után is engedelem nélkül falujukba távoztak. Erre mutat a jan. 17-i Battalion Parancsolat, mely szerint „hogy a haza futkosást ennek utána meggátolják, szükséges, hogy minden nap a kompániák parancsolatra öszve hivatásanak, annak rengye szerint nevenként felolvastassanak és a Tisztaságra, hogy minden illendőséggel a Revisiónál, ahol sok szem fog reánk nézni, meg jelenhessünk, keményen szorítassanak.”⁴⁶

Jan. 23-án adta tudtul Tibád a „generális-parancsolat”-ot, mely a Revisió napját 26-án reggel 7 órára tűzte ki. E végből megparancsolta, hogy mind a hat kompánia már 25-én reggel Egerben legyen, hogy a másnap megtartandó revisióra „az egész felkelő Hevesi Sereg (a lovasokat is beleértve) minden készülettel lineába álljon.”

Ez volt különben Tibád „major”-nak a hevesi insurgensekhez intézett utolsó parancsa, már csak 3 nap választotta el a leszerelés pillanatától, de azért még sem szűnt meg vitézeit. nemes katonához illő példás viselkedésre kérni és figyelmeztetni. „A Vitézeknek parantsolatban kiadasson, hogy egyedül azt a barátságot utoljára kívánom tőlök, hogy magokat utoljára ebben ez napokban minden tisztességgel viselleyék, a

⁴³ Kiss: I. m. 380. l.

⁴⁴ Batt. Par. Eger, jan. 8.

⁴⁵ Batt. Par. Eger, jan. 2.

⁴⁶ Batt. Par. Eger, jan. 17.

Revisio alkalmatosságával pedig a legnagyobb tsendességet és illendő engedelmességet ajánlom“.

Ezekkel a szavakkal végződik a 124 oldalnyi, 2° nagyságú parancskönyv, melynek minden sorából egy öntudatos parancsnoknak, lelkiismeretes és öntevékeny tisztikarnak s a nagy idők szellemét megértő, testi fáradságot nem ismerő, minden áldozatra kész nemesi felkelő seregnek jó magatartása, minden gáncson, rosszindulatú lekicsinylésen felül álló teljesítménye és önzetlen magyar katonához illő hazaszere-tete jut kifejezésre.

Némuljon el tehát a rosszakarat, mely, az utolsó nemesi felkelést, önhibáján kívüli sikertelen vállalkozása miatt, annyi támadással illette.

Dr. Erdélyi Gyula.